

<http://www.ceska-justice.cz/2018/04/psycholog-jiri-dan-soudce-by-nemel-byt-uzkostny-nebo-narcista/>

Psycholog Jiří Dan: Soudce by neměl být úzkostný nebo narcista
7.4.2018 6:30

Psycholog Jiří Dan Foto: archiv

V loňském roce došlo k vydání nových norem upravující personální výběry pro justici. Aktuálně platí nová vyhláška o výběru, přijímání a přípravné službě justičních čekatelů a o odborné justiční zkoušce. Je doplněna instrukcí o postupu při výběru kandidátů na funkci soudce a postupu při předkládání podnětů ke jmenování do funkce soudce. Jiří Dan prováděl 20 roků psychologicko-diagnostická vyšetření budoucích soudců a státních zástupců. Česká justice se ho proto zeptala, jaká kritéria by podle něj měli budoucí soudci splňovat nebo zda se na vyšetření lze připravit.

Můžete stručně připomenout historii personálních výběrů pro justici v posledních dvaceti letech a postavení psychologicko-diagnostických vyšetření?

Většina čtenářů se s psychologií a psychologem v nějaké podobě a při nějaké příležitosti již setkala. Jako studenti nebo posluchači středních a vysokých škol, účastníci řízení před soudem, uchazeči o přijetí do justice, advokáti. Někdo z jejich známých nebo oni sami vyhledali psychologickou poradenskou péči. Tato setkání, tyto zkušenosti často vyvolávají řadu otázek. V posledních 20 letech je v odborném i denním tisku medializován výběr soudců a státních zástupců a postavení psychologicko-diagnostického vyšetření v něm. Psychologové byli k němu přizváni v roce 1991, nejdříve u Krajského soudu v Brně, později byla vydána Instrukce Ministerstva spravedlnosti čj. 125/92-Inst. ze dne 4.12.1992, jejíž ustanovení § 4 ve zkratce znělo: „... *Krajský soud zabezpečí odborné psychologické vyšetření uchazeče.*“ Od roku 1998 se provádějí psychologická vyšetření na pozici právní čekatel, od roku 1999 uchazečů o jmenování soudcem a státním zástupcem.

Již v roce 1991 tehdejší vedení KS v Brně v čele s předsedou JUDr. Václavem Helešicem jasně artikulovalo, že chce vybírat na místa justičních čekatelů osoby, které v povolání soudce budou podávat vysoký výkon, jak z hlediska „kvantity“, tak „kvality“. Kvalitu výkonu v tomto smyslu lze chápat „nejen jako věcnou správnost rozhodnutí, ale také přesné dodržování procesních předpisů, způsob vedení procesu, srozumitelnost a přesvědčivost rozhodnutí včetně jeho dobré úrovně po stránce stylistické a formální.“ Zároveň se ukázalo, že sekundárním, téměř stejně důležitým, i když nevyslovovaným cílem zapojení psychologů může být obrana funkcionářů proti vlivu a útokům jednotlivců, ale zejména různých zorganizovaných zájmových skupin usilujících o získání vlivu v justici. To však vyžaduje kvalitní spolupráci vedoucích pracovníků justice s psychologickými pracovišti.

Mnoho lidí si myslí, že psychologové mohou rozhodnout o nepřijetí kandidáta na funkci soudce či státního zástupce. Jak tomu je ve skutečnosti?

Psychologové nikdy nebyli a nemohou být těmi, kdo rozhodují o přijetí či nepřijetí. Psychologický nálezn byl a je vždy jen jedním z podkladů pro rozhodování.

Jak tedy mohou psychologové přispět ke kvalitním výběrům uchazečů?

Zadavatelé, uchazeči i daně platící veřejnost očekávají, že v psychologii vzdělané osoby při své činnosti pro justici budou dodržovat pravidla vědy. Na pole odborných činností a do střetávání s příslušníky jiných oborů a aktivisty však psycholog přichází vyzbrojen teorií, resp. řadou teorií.

Praxe je kritériem pravdy, a tak si objednatelé kladli a jistě kladou otázku po přírůstkové validitě zařazení psychologického vyšetření do výběru uchazečů, tedy o kolik se zlepšil předpověď při znalosti výsledků psychologického vyšetření. Psycholog musí umět popsat svoji teorii pro situace, které řeší. Při výběru psychologického pracoviště musí popsat svoji teorii výkonu soudce, diagnostickou strategii a zdůvodnit užívané metody. Pro přehlednost uvádím jen postup týkající se justičních čekatelů a soudců. Analogicky se vše týká i právních čekatelů a státních zástupců.

Právnícká veřejnost má možnost poznat akceptovanou teorii prostřednictvím zveřejněných „kritérií pro psychologicko-diagnostická vyšetření uchazečů“. Zkušenosti členové vedení ministerstva a soudů také mají svoje teorie „pracovního výkonu soudce“, umí odpovědět na otázku, jaké vlastnosti by měl a jaké neměl mít.

Proč tedy zvat psychology?

V rámci psychologické diagnostiky existují dva odlišné způsoby uvažování. Jeden přístup, blízký psychologům působícím ve zdravotnictví, posuzuje člověka ve vztahu k normě. Je osobnost klienta jako celek normální? Nevyskytují se u něho psychopatologické projevy? Pokud by vedení ministerstva takto definovalo zadání, psychologické vyšetření by nebylo „úzkým hrdlem“. Problém je v tom, že v populaci mnoho nevykonných pracovníků je „normálních“. Třeba uchazeči o práci v justici s právníckým

vzděláním a komplexy méněcennosti; jsou normální, splní kritéria nebo je lépe argumentovat pro jejich nedoporučení? Do žádné z užívaných diagnostických kategorií nelze většinou zařadit uchazeče, u kterých bohužel motiv k výkonu soudcovského povolání vychází z nezvládnutých traumatických zážitků v dětství nebo dospívání.

Druhý diagnostický přístup, tzv. diagnostika ve vztahu k vnějšímu kritériu posuzuje člověka, nakolik má osobnostní předpoklady dlouhodobě zvládat, reagovat na nároky pracovní pozice. Při posuzování uchazečů na budoucí pozici soudce by se mělo vycházet z teze soudců, že jejich hlavní pracovní činností je činnost rozhodovací, „rozhodování ve věci“. Jsou to jiné nároky, než jaké se kladou na vysokoškolského učitele práva, na advokáta nebo na legislativce. Tím není řečeno, že úspěšný advokát nemůže být dobrým soudcem. Druhé rozlišení psychologicko-diagnostických strategií je na přístup „celostní“, opírající se jak anamnézu a exploraci (osobní kontakt) a přístup psychometrický, kde se diagnóza opírá zejména o výsledky ve standardizovaném testu. První uvedený přístup vyžaduje osvojení si sdílené teorie relevantní psychologické komunity, tedy zácvik pod supervizí a dlouholetou zkušenost s možností sledovat správnost doporučení. Druhý přístup vyžaduje mít „dobrý“ test.

V oblasti personální diagnostiky by měli být zájemci, tzn. firmy, představitelé orgánů státní správy a samosprávy velmi obezřetní. Personální diagnostika může být zajímavým byznysem. Tzv. osobnostní profily v současnosti nabízí kdekdo, nejen psychologové. Situace, nejen u nás, je dána tím, že psychologů je méně než požadavků.

Hodně se diskutuje o využití tzv. testů inteligence. Byly by platné?

Měření inteligence standardizovanými testy je předmětem diskusí specialistů a často i širší veřejnosti. Jejich užití je často z různých důvodů zpochybňováno. Kontrolované výzkumné studie však znovu a znovu prokazují, že inteligence měřená testy je jedním ze spolehlivých prediktorů úspěchu v povolání, pokud jsou výsledky v testu hodnoceny se znalostí celé osobnosti člověka.

Jak naše psychologická forenzní pracoviště obstojí ve srovnání se zahraničními kolegy?

Jedním z podnětů pro zařazení komplexních psychologických vyšetření do výběru justičních čekatelů byly zkušenosti, které si přivezli soudci brněnského krajského soudu v roce 1990 ze svých návštěv soudů rakouských, kde rakouští kolegové-psychologové užívali jednu z vizuálně efektních metod. V rámci psychologicko-diagnostických vyšetření by měla psychologická pracoviště užívat celostního přístupu a standardizovaných metod, která splňují kritéria kvality požadovaná psychologickou komunitou. To znamená, že by uživatelé testů měli umět sdělit psychologickou teorii, na základě, které je test zkonstruován, a jak byla potvrzena jeho objektivita, spolehlivost a platnost (validita). Jen pro zajímavost uvádím, že testy, které jsme užívali a užíváme, byly dílem psychologů amerických, švýcarských, německých a českých. Výběr na pozice justičních čekatelů je pro psychology jinou oblastí než posudky pro soudy v trestních nebo civilních věcech, i když zkušenosti se mohou hodit.

Jaké osobnostní vlastnosti by měl mít kandidát na soudce a jaké vlastnosti by naopak zhoršovaly jeho výkon?

Uvedu jen některé. Soudce musí být „normální“, což je jeden z předpokladů pro správné hodnocení jiných lidí nebo situací. Na výkon jakéhokoli povolání už připravuje rodina v prvních letech života dítěte, nikoli pěstováním konkrétních dovedností, ale budováním pocitu bezpečí, jistoty. Dlouhodobé sledování činnosti soudců ukazuje, že by soudce neměl být úzkostný. Úzkostnost může být podmíněna konstitučně (má ji v genech) nebo naučena při negativním ovlivňování prostředím (dítě neumí odhadnout, za co bude chváleno a za co trestáno). Častým případem je úzkost tzv. deprivací, kdy v raném dětství dítě nemá možnost navázat a udržet pro něho potřebný kontakt s dospělou osobou. Na separaci od matky (nebo jiné důležité osoby) děti reagují různě. Může se stát, že prožívá nemožnost kontroly sociálního kontaktu, což je zdrojem úzkosti, která později nečekaně ovlivňuje jeho prožívání, chování, rozhodování. V poslední době se v médiích diskutuje o zařazení dvouletých a menších dětí do dětské skupiny. Příznivci argumentují právy matek-vysokoškolaček uplatnit své vzdělání, právem dítěte na vzdělávání a podporou jeho vývoje vzděláváním již v raných stádiích. Když bychom se chtěli postavit na stranu příznivců rané separace dítěte, tak bychom hledali odpověď na otázku, v jakých situacích je výhodné mít ve

svých rysech zabudovanou úzkost. Úzkostný člověk se naučil žít s úzkostí, a proto se rychle orientuje v situacích bezprostředního ohrožení života. Soudci musí často žít v situacích sociálního tlaku, ale nejsou bezprostředně ohroženi na životě. Soudce není špičkový horolezec, a proto nemusí a neměl by být úzkostný.

Soudce by také neměl být výrazně narcistickou osobností. Osob s narcistickými rysy jsou plné české věznice.

Může se psycholog ve svém doporučení mýlit a jaké jsou prostředky k minimalizaci chyb?

Může. V devadesátých letech byl výběr psychologických pracovišť v pravomoci předsedů krajských soudů. V roce 1999 byl proveden výběr pracovišť podle jednotných kritérií a byla vybrána pracoviště dvě, která byla o několik roků později doplněna o pracoviště třetí. To umožňovalo ministerstvu v odůvodněných případech žádat kontrolní psychologicko-diagnostické doporučení uchazeče na druhém pracovišti. V dlouhých diskuzích ke kritériím, metodám a celkovému postupu vyjádřil ministr spravedlnosti dr. Otakar Motejl myšlenku osobního, pozitivně orientovaného rozhovoru nad výsledky vyšetření s neúspěšnými uchazeči. V letech 1999 až 2010 jsem proto nabízel osobní projednání výsledků uchazečům doporučeným i nedoporučeným k přijetí na základě výsledků vyšetření.

Psychologové jsou již od počátku vysokoškolského vzdělávání vedeni k tomu, že prvním, absolutním předpokladem na vědeckých základech spočívajícího poznání je objektivita. Je to cíl, ke kterému by měl směřovat. Teprve když je metoda objektivní, můžeme uvažovat, nakolik je výsledek stabilní, a když je i stabilní můžeme si klást otázku, zda skutečně zjišťujeme předpoklady k výkonu funkce soudce. Objektivita znamená mimo jiné, že výsledek zjištěný jedním psychologem by měl být potvrzen druhým. O objektivitu se vědomě nesnaží některé obory i vyučované na vysokých školách, které se nesnaží realitu poznávat, ale jen měnit a argumentují, že realitu nelze objektivně poznat. K objektivitě právě přispívá, že psycholog umí popsat svoji teorii, konstelaci osobnostních znaků, ze kterých odvozuje svoji předpověď.

O co se opírá předpověď dalšího vývoje uchazečů?

To je velký problém, velká výzva pro psychologické řemeslo. Připomeňme jen

v současnosti aktuální otázku tzv. nadaných dětí. Dítě, které se může ve věku 4 let jevit jako mimořádně nadané a v 6 letech mimořádně připravené pro zahájení školní docházky, je někdy školou již v 1. třídě posíláno k vyšetření, protože se nesoustředí na činnost, která nepřináší okamžité uspokojení. Jiné dítě naproti tomu se pomaleji ocitá v reálném světě, který svými požadavky přináší škola, ale může se probudit k nadprůměrným výkonům. Zkušenost generací psychologů, pedagogů a psychiatrů říká, že u neuróz nelze dělat závěry mezi životními etapami- z neurotického dítěte se může stát ne-neurotický dospívající nebo dospělý, pokud se setkáme s neurotickým dospělým, nelze usuzovat, že jako dítě byl neurotik. V jiném případě dítě dlouhodobě není schopno se přizpůsobit nárokům školy na kázeň. Lze potom usuzovat, že jedinou péčí, kterou mu společnost bude moci později poskytnout, je péče detenční.

Na prahu dospělosti jsou však rozhodující osobnostní rysy natolik stabilní, že lze prognózy činit. Ponechávám stranou poznatek empirické vývojové psychologie, že u většiny populace ke konečnému „dozrání“ dochází kolem 50. roku věku. V období mezi 25.-30. rokem věku lze u většiny další vývoj předpovědět a vyšetření není nutno odkládat. Při současném počtu členů soudcovského sboru lze statisticky odvodit, že každoročně přinejmenším jeden člověk se stane nezpůsobilým vykonávat náročnou funkci soudce z důvodů psychiatrické nemoci.

Čím je ovlivněn postoj člověka, který absolvoval psychologicko-diagnostické vyšetření, ke sděleným závěrům?

Uplatňují se přinejmenším 2 efekty. První efekt, tzv. barnumský se projevuje tím, že jsem nastaven akceptovat myšlenky, že člověk má tendenci akceptovat jakékoli obecné popisy osobnosti a potvrzuje, že dopovídají jeho představě o sobě. V případě psychologa, sdělujícího výsledky psychologického vyšetření, tak to platí rovněž. Psycholog je v autoritativní pozici, „má zkušenosti, používá americké testy, jeho výroky jsou tak proč mu nevěřit.“ To platí nejen pro výroky, které jsou všeobecné, ale i pro zcela konkrétní závěry. Název získal podle P.T. Barnuma, majitele cirkusu a mistra psychologické manipulace. Poprvé tento efekt popsal v roce 1949 B.R. Forer, který se snažil dokázat, že ověření platnosti testu nemůžeme založit na osobním svědectví vyšetřované osoby a tento efekt nazval „klam osobní

validizace". Hodnocení psychologického pracoviště nelze tedy založit na spokojenosti vyšetřených osob, zejména, když je větší procento nedoporučených.

Druhý efekt je tzv. sebeprezentační zkreslení (self-serving-bias). Samotný základní princip sebeprezentačního zkreslení je založen na všeobecné tendenci lidí považovat se za lepší než průměrné. Přisuzují si vyšší inteligenci, vyšší výkonnost, odolnost v zátěžových situacích.

Self serving bias je tedy tendence vnímat a hodnotit svoji osobu, vlastnosti a chování v pozitivním světle a akceptovat tak s vyšší pravděpodobností tvrzení, které ji tak popisují (McDonald a kol., 2002).

Co byste dělal na místě uchazeče o pozici justičního čekatele?

V případě pozitivního vyjádření bych se ptal po výsledcích psychologického vyšetření, člověk rád vyslechne kladné hodnocení. Neuspokojilo by mne stručné sdělení zaslané elektronickou poštou.

V případě negativního hodnocení bych se samozřejmě také ptal po zdůvodnění psychologického závěru. Očekával bych možnost osobního projednání, kvalifikované odpovědi na moje otázky a sdělení alternativy k pozici soudce. Výsledky v písemné podobě mají výhodu, že si je mohu číst opakovaně. Pokud se nejedná o znalecký posudek s jeho pravidly, tak v případě personálních doporučení musí být formulován diplomaticky, aby vyšetřenou osobu nezraňoval. Písemné vyjádření má však daleko k poradenskému rozhovoru o výsledcích, o kladných stránkách osobnosti a eliminaci slabších stránek.

Vy už od roku 2011 psychologická vyšetření uchazečů o jmenování soudců nebo státních zástupců neprovádíte. V roce 2014 se Vaší činností zabývala Etická komise Českomoravské psychologické společnosti s tím, že některé Vaše postupy při vyšetření byly procesně problematické. Jak na toto stanovisko z dnešního hlediska nahlížíte?

Byl to jeden z řady případů „zatažení“ etické komise ČMPS na pole nekalosoutěžních praktik.

Po roce 1999 jsou v pravidelných intervalech prováděna výběrová řízení na pracoviště provádějící psychologicko-diagnostická vyšetření uchazečů.

Předlistopadový termín „pracoviště“ se hodí, protože jím může být jednotlivec nebo firma. V letech 2002-2011 jsem prováděl tato vyšetření na základě smluv mezi Ministerstvem spravedlnosti a Masarykovou univerzitou. Při jednání před komisí, musí o zakázku ucházející se pracoviště sdělit, jakou má teorii, jakými psychologickými metodami a zda psychologové mají zkušenost. Mohu potvrdit, že členové komisí nebyli v oblasti diagnostiky osobnosti nezkušení.

Po roce 1991 byly průvodním znakem výběrů stížnosti. Vedle známých a medializovaných stížností, byla celá řada stížností doposud anonymních. V roce 1992 řešil jednu stížnost předseda vlády. Známa je také interpelace poslance vládní strany na ministra Motejla z roku 2000 ve věci nedoporučení jedné uchazečky. Etická komise ČMPS se v archivních záznamech Odboru organizace justice MSp, ve složce stížnosti objevuje poprvé v roce 2002, kdy navštívila tehdejšího vedoucího odboru s požadavkem, aby tuto činnost provádělo více psychologů s ohledem na společenskou atraktivnost a finanční lukrativnost zakázky. (Analogicky k vyšetření pro NBÚ, kdy před léty zákonem předepsaná vyšetření provádělo asi 250 psychologů. Nyní na tento exces už jen vzpomínáme.)

Etická komise řešila 2 roky stížnost jednoho kolegy se zkušeností a metodami klinického psychologa, který uspěl u výběrového řízení, že „data z předchozích let byla skartována“, „neexistuje metodika, která by opravňovala vysoký počet odmítnutí“ a že jsme „narušili důvěru veřejnosti k psychologické profesi“. Mohu ujistit čtenáře-uchazeče, kteří byli psychologicky vyšetřeni, že jejich data byla skartována, protože jsme pod metodickým dohledem pracovníků MSp a ve shodě se smlouvami dodržovali zákon 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů. Samozřejmě by nahlédnutí do „spisů“ umožnilo kolegovi prvotní orientaci v oblasti forenzní personální diagnostiky. Má-li mít personální diagnostika při výběru na špičkové pozice smysl, skutečně poměr nedoporučených je 1:3 až 1:4.

Kolega-stěžovatel i Etická komise ČMPS se již zabývají jinými problémy než forenzní personální diagnostikou. Jen si stěžuji, že do Etického kodexu ČMPS nebyl zařazen můj explicitní požadavek, aby příprava na vyšetření u kolegy byla chápána jako postup neetický.

Jak vidíte vývoj vaší profese v justici do budoucnosti?

Praxe je kritériem pravdy. Vnímám jsem a mohu dosvědčit, že vedení ministerstva, soudů i státních zastupitelství přistupovalo ke stížnostem. Mnoho let po roce 1991 byl výběr uchazečů do justice prováděn na podkladě principu výkonnosti. To musí, resp. jistě již přináší ovoce. Představuji si, že již příště bude vybráno více psychologických pracovišť, což umožní „přezkum“. Doporučeným i nedoporučeným uchazečům budou v osobním kontaktu sděleny a zdůvodněny výsledky. Zároveň budou pojmenovány všechny zájmové skupiny snažící se ovlivnit způsob výběru soudců a rizika, která jsou spojena s tím. Psycholog-občan může jen přinášet zkušenosti, nesmí a nebude rozhodovat. Rád bych vyjádřil naději, že i nadále hlavní činnost soudů bude rozhodovací a vzdělávání bude přenecháno Justiční akademii nebo fakultám.

----oOo----